

Napsala Růžena Vacková

(E*forum, 27. 12. 2017)

150. výročí Šaldova narození (22. 12. 1867) připomínáme málo známým nekrologem za F. X. Šaldou († 4. 4. 1937) otištěným ve čtrnáctideníku katolické orientace Tak (roč. 1, 1937/38, č. 8, 16. 4. 1937, s. 143-145), který založil a řídil R. I. Malý a jehož odpovědným redaktorem byl Aloys Skoumal. Jeho autorkou je teoretička a historička umění, klasická archeoložka a divadelní kritička a esejistka Růžena Vacková (* 1901), osobnost protifašistického a protikomunistického odboje, od jejíhož úmrtí (14. 12. 1982) uplynulo nedávno pětatřicet let.

Růžena Vacková je dnes známa především jako symbol nezlomnosti a etické integrity. Byla vězněna již během druhé světové války za aktivní účast v odboji (bratr Vladimír a švagr Alexandr Gjurich byli popraveni), v roce 1952 byla odsouzena v inscenovaném procesu za špionáž ve prospěch Vatikánu a USA na 22 let do vězení, stala se jednou z prvních signatářek Charty 77. Pocházela z nacionálně založené rodiny podílející se aktivně na dění Československé republiky. Matka Růžena Vacková Vašátková byla blízkou spolupracovnicí senátorky Františky Plamínkové, v letech 1921-1928 stála v čele nejvýznamnějšího brněnského ženského spolku Vesna; otec MUDr. Bohumil Vacek spoluzakládal Československý Červený kříž, stal ředitelem státního zdravotního ústavu. Patřil k širšímu okruhu „pátečníků“ v domě Karla Čapka. Růžena Vacková se orientovala od svých studií klasické archeologie, historie umění a estetiky na antické umění, jemuž věnovala svoji habilitační práci Římský historický reliéf (1930). Nesoustředila se jen na antiku, ale také na středověké umění a od počátku třicátých let sledovala soustavně českou divadelní scénu v deníku Národní střed, v konzervativních revuích jako Tak nebo Modrá revue. Mezi nacionálně orientovanými intelektuály si získala významné postavení a její hlas zazníval v diskusích o orientaci české kultury konce třicátých let. Její názory se v té době začaly odchylovat od konzervativního nacionalismu, a blížila se názorově ke skupině kolem revue Národní myšlenka. Jiří Brabec v nově vydaných Dějinách „nové“ moderny (s. 85) připomněl její reálný program nacionalismu, který vyslovila na konci roku 1936 v anketě Národních listů Národu národní kulturu: „Dnešní vlastenectví, navazující na tradici, musí podporovat především všechny zduchovňující myšlenkové směry a jevy, a to na základě evropské latinity; mělo by pak budovat na individualistickém základě.“ Tyto představy ji stále více odváděly od dogmatického nacionalismu a dovolily jí vlastně i sblížení se zcela odlišnými názorovými východisky. Je to např. zřetelné v jejích odpovědích ve válečných anketách s kritiky, které inicioval E. F. Burian ve svém Programu D. Její znalý a kladný vztah k jeho divadlu se stal jednou z ústředních linek válečné divadelní monografie Výtvarný projev dramatického umění, kterou však bylo možno vydat až po válce. Tuto práci doplňují studie o soudobých

českých herečkách, které vyšly jako součást oslavné a obranné knihy Žena v českém umění dramatickém (1940), věnované Haně Kvapilové. Do centra se zde skrže obdivované herečky prodralo téma řeči – české řeči a smyslu tragédie a skutečného antického dědictví. Nekrolog F. X. Šaldy je jedním z textů Vackové z doby těsně před Mnichovem, v nichž – podobně jako v portrétech T. G. Masaryka (také v Tak) a ve zmíněné anketě Národních listů – formulovala svůj konzervativní, individuálně statečný a mravní postoj, který ji po válce vedl ke konverzi a také do vězení.

lh

Růžena Vacková: Výprava za F. X. Šaldou

F. X. Šalda řekl, že mrtví žijí v živých mocněji, a čím pak víc je velkých mrtvých v národě, kteří spojitě žijí s živými, tím bohatší, plodnější a jemněji rozlišný je život všech živých dál a dál. Nuže, i jeho pradědský štít visí již na kmeni české kultury a pronikne ještě mocněji ze stále bohatnoucích větví českého rodu, poněvadž nebude nikdy zapomenuto jeho dílo a jeho jméno, které není jenom rodopisným záznamem, poněvadž podoba jeho působení objeví se v rodových podobách dalších generací.

F. X. Šalda je skutečně novou větví v českém životě; nemůžeme ho srovnat v úhrnu i v hlavním postoji, tuším, s nikým v české minulosti. Je totiž naprosto z doby, z níž vyšel, z doby již přítomné, bohatěji a po svém s námi žil, a z níž zakládá novou českou tradici. Jeho osobnost – při vši své mravní a intelektuální mnohotvárnosti, při proměnlivosti, která vybuchovala v protimluvech, při nezbadatelnosti jeho reakcí, které někdy nedovolily jednodušším porozumět jeho obrátům – představovala úhrn duševního dění předválečného i dnešního. F. X. Šalda byl osobností ucelenou tak, jako je hranitou jedností krystal vybroušený do mnohotné soustavy zrcadlících hlatí. Šaldův vývoj, toť sled výbrusů pod dojmem novým a novým, které jeho bytost zpracovávala s úporností a pronikavostí poznávání, až se vyhranil krystalinický útvar povahy do přirozené a čisté podoby jediného mnohohranu. Dnes již víme, že Šaldova proměnnost a rychlé, někdy bleskurychlé obraty myšlení i souzení u F. X. Šaldy měly svou výsostnou duchovní logiku a že nebyly pouze projevy tak řečené svobodné osobnosti, která, obnovujíc se stále ze sebe i z okolí, je v úhrnu obrazem vlny za vlnou. Relativismus jeho postojů byl cele podmíněn životní látkou, již mu dala jeho doba. Při přeměně věků jsou individuality výslednicí silových náporů a teprve ti daleko pozdější mohou zase řídit jednosměrně sebe i jiné. F. X. Šalda, který nutně vycházel z liberalismu, nasál zde tvořivou neschopnost stanovisek absolutních. Byla to neschopnost tvořivá: Šalda rychle postihl zmrtvění a zplanění myšlenky, za níž kdysi stál, a proto – poněvadž měl nárok, aby jako spolutvůrce kulturních brázd, z nehlouběji zabírajících – hledal zase plnost životní jinde. Při jeho životnosti bylo to jenom pochopitelné, poněvadž on sám nesnesl, aby i jeho vlastní zrno pohynulo nepěstěnou setbou. Šalda byl osobností mohutné *jsoucnosti*, nejen silné působnosti. Proto soudy F. X. Šaldy měly silovou platnost, ne tak vždy směrem k souzenému, avšak jako čiré poznání osobnostní, které inspirujíc se ze skutečnosti vytváří vlastní novou

skutečnost myšlenkovou.

Šalda nebyl vlastně kritikem; byl nesmírně jemným a citlivým filosofickým pozorovatelem, který nad záminkou umělecké a kulturní skutečnosti odvažoval své vlastní vřazení a podle toho zákonnost dění. V tom byl jeho řád, kterému se podrobil, nazíraje ostatně sám svou kriticko-esejistickou činnost jako osobnostně výběrovou. Co promluví k němu řečí srozumění nebo hlasem protivným, tomu odpovídal; jedině tomu. F. X. Šalda - probíráme-li se k němu příměrem - byl by patrně v jiných dobách psal bouřlivé a vášnivé myslitelské traktáty a byl samovolným rádcem panujících, zvolil v naší době tvar sdělení době souladný: hřímavě učil pod záminkou umělecké a kulturní kritiky. Šaldův zápisník - toť civilní obměna nějakých soudobých listů k občanům měst pražských a lidu českému. Toť obrys jeho současnické podoby, jejíž linie kryly osobnost duchovně horlitelskou.

Tato soudobost má však téměř jakoby prorocký znak. Vždyť tento syn fin de siècle a učitel nové slohové epochy místo morálií a necesárií hlásal výsostnou etiku uměleckou; byl kallopoiem, šířitelem krásna. Mírou duchovního napětí byla mu *ctnost* umělecké krásy a hodnoty. Velmi významný znak na přerodu věků a znak, který z F. X. Šaldy i evropsky tvoří osobnost velkou. Vždyť vidíme: tam, kde mohl být sveden, tam vedl. On právě z krasodušství konce století učinil svou žeň *etickou*. Zde proroctví postižené z jeho osobnosti:

zdá se již, že po střídách věků, které tíhly k duchovnu cestou povznášející, avšak na dítě člověka příliš výlučnou, cestou záporu všeho hmotného, aby v opojení bez míry daly se hmotou opojit - nastává nový sloh. Je to návrat k duchovnímu určení člověka, avšak cestou pokorného uznání podoby a krásy skutečnosti, cestou prostého zušlechťování údělu a velebením stvořeného jako obrazu božského. Zdá se již někdy, že vidíme tuto epochu, tento nový sloh: je to jakési produševnělé helénství, které přijímá s radostí a obrozující se touhou úděl hmotného působení a povznese jej modlitebně, přinášejíc i v krásě dar své ctnosti. Snad - zjednobožštěné helénství?

K této střídě epoch byl zprostředkující a zakladatelskou osobností F. X. Šalda již tím, jak z jeho díla vyzívá odezva nad klasickým, a jak z podvědomí z jeho vnitřní výchovy pronikla klasická řeč z umírajících rtů. Až srovnáme jednou jeho eseje, z nichž nejkrásnější a nejbohatší vyhlédají ducha období i lidí helénsky laděných, mnohé bude ještě zřejmější, než jak prozatím, nad kusem souborného díla pouze intenzivně tušíme. Již těmito studiemi, které skládal do klína české kultury, aby tak ve zprostředkující zkratce poučil vnímavého barbárka 0 statcích, které unikly jeho mladosti. Rouboval však nikoli staré formy a stará poznání, nýbrž výhonky nových štěpů, z nichž něco vlastního má teprve vyrůst. Což, je snad Šalda předznamenáním, že nejvýraznějším nositelem nového slohu bude jeho lid?

Šalda byl skutečně českým interpretem evropské kultury a skutečně především pro svůj lid. Tato zřejmá a úkolově vědomá vlastenecká služba Šaldova řadí ho právě mezi přímé předky. Zde nebylo nikdy pochybností o Šaldovi, leda snad v prvních létech, kdy

proti domácímu universalismu zbrojil výzbrojí jiných směrů latinské evropské kultury. Ostatně, jak i v tom málo se vnitřně opíral o cizí autority a jak i v nich si vybíral jenom osobité a dočasně platné zbraně podle svých českých hledisek a pro české potřeby, o tom svědčí žertovná, a tuším, i veřejně přiznaná věc, že mladý Šalda velmi často kryl své vlastní myšlenky jakoby parafrázující citací a interpretací nějaké osobnosti cizí. Bylo to nepoznatelné proto, protože uměl ducha takového, jakoby správného výkladu, podložit osobnosti, která myšlenky ladila. Tak třeba v určitých případech Tainovi. Lidem přísně přesným může se zdát tento postup - ostatně možný jenom u duchů silných a v sobě zacílených - hříchem na liteře zákona a nezákonnou libovůlí. Rádi věříme, že pro tento nešvar bude mít jednou literární historik tuhou práci, aby shledal podle vlastních výroků „vlivy“ na F. X. Šaldu, když Šalda sám takhle ovlivňoval své předlohy; zato skutečné vlivy budou mít často podobu, alespoň směrovou, jeho vinných i nevinných obětí, které byly tomuto Saturnovi soustem k vlastnímu růstu.

Nelze nám rozhořčovati se svorně s akribií jiných oborů, protože i v této libovůli je Šalda celý, i onen nedostižný džunglí Šalda. Ostatně měl tehdy, mladý Šalda, i věcnou pravdu. Jeho myšlenky by byly v době notýskových výpisků a citačního okouzlování dávno tak neplatily, jako když jejich tělesnost přioděl rouchem citace ze spřízněné autority. A tato cílevědomost, která užívá slabší ješitnosti ze sčtetlosti a podřizuje autorskou pýchu základnímu účelu - je cílevědomost právě sloužící osobnosti.

A ostatní jeho proměny v soudech o lidech? Nuže, vyplývaly také z nesmírné rafinovanosti jeho duševního života, z rafinovanosti o to víc bolestné, že výrazem vnitřního řešení nebyla finesse, ale prudký vitální výpad. Šalda konstitucí byl člověk zdatný a zdravý, byl však v životním pohybu zkrocen svou chorobou, a skladba jeho tělesnosti dávala jeho přejemným a nervním niterným stavům vybuchnout prudce a jakoby ranou. A poněvadž dopad jeho rány byl určitý a prudký, neměl Šalda před soudem lidí ony možnosti vývojových ústupů, které snadněji splynou u duší měkčeji a neurčitěji promlouvajících. Naslouchající nedovolili mu „vývoj“, protože jeho soud vyzněl autoritativně.

A říká-li se, že se F. X. Šalda dal někdy v drobném zvrátit k soudu lepšímu či horšímu, že mnohdy nevybíral líc k pohazení a hrud' k pobití, nuže, často rozhodovala jeho citovost. Myslím, že F. X. Šalda byl studnicí mocných a čirých citových pramenů; a zde byl jeho mužský život zkomolen. Snad nám to ponechalo Šaldu celého k jeho lidské působnosti, a jsme tedy povinni přijmout důsledky této dobré sudby se vším, co vzešlo z jeho siroby ve zlém i dobrém. Ostatně kdykoli, on intelektu tak vitálního, vykonal čin. Křivka dopadu jeho soudů nebyla snad balisticky zacílená, avšak v duchovém světě se vždycky něco hnulo a vždycky vyšla obnovená nějaká proměna života.

Patří už mimo rámec výpravy k F. X. Šaldovi rozprava o tom, jak se zpronevěřil životní metodě svého relativismu a své nadřazenosti nad určitý postoj tím, že v posledních několika letech se přiklonil určitě k jednomu směru politickému, jenž není jen směrem politickým. Ale tady již bude třeba hovořit nejenom o Šaldově ideovém charakteru, ale i o jeho problematických přátelích.

